

Három kötet Vitnyédy István elveszett könyvtárából. A Központi Antikvárium 130. árverésének katalógusa a 138. tételnél fontos tulajdonosi bejegyzésre hívja fel a figyelmet: „Példányunk érdekessége, hogy Vitnyédy István tulajdonában volt. Ő minden bizonnyal azonos azzal a neves soproni ügyvéddel, aki Zrínyi Miklós bizalmas embere és tanácsadója, a protestánsok jelentős pártfogója, a Wesselenyi-összeesküvés egyik elindítója és legaktívabb szervezője volt.”¹ Mint később látni fogjuk, egyetlen Vitnyédy könyvtárából származó kötet felbukkanása is nagy jelentőséggel bír, most azonban rögtön három ilyenről tudunk beszámolni, ugyanis az árverésre kínált példány felbukkanásával közel azonos időben az antikvárium tulajdonába került egy másik kötet is ugyanazzal a possessorbejegyzéssel, majd nemrégiben a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában bukkant fel a gyűjtemény még egy darabja. Mielőtt azonban részletesen ismertetnénk e műveket, nézzük a *Bibliotheca Witnyedyana* jellemzőit.

Vitnyédy István (1612–1670) soproni ügyvéd, korának egyik legjelentősebb levélírója² kezdetben elsősorban Zrínyi Miklóshoz fűződő szoros szellemi kapcsolata és Habsburg-ellenes politikai szerepvállalása,³ később kiemelkedő történeti-politikai műveltsége, valamint komoly egyház- és iskolapártoló tevékenysége⁴ révén került az érdeklődés középpontjába.

Vitnyédy majd három és fél évtizedes pályafutása alatt Sopron első magyar jegyzője, kétszer országgyűlési követe, Sopron vármegyének pedig főpénztárosa és szintén országgyűlési követe volt.⁵ A „Pálffy, Listy, Zichy, Löbl, Batthyány, Thököly, Nádasdy, Kéry, Esterházy, Zrínyi, Rákóczi, Teleki, Bánffy családokkal és servitoraikkal, valamint a kereskedő-árutermelő felföldi protestáns köznemesekkel”⁶ fennálló széles jogi és politikai kapcsolatrendszere sokszor gazdasági-kereskedelmi összeköttetést is jelentett, melynek révén Vitnyédy viszonylagos vagyonra tett szert. Közismert, hogy ennek jelentős részét a soproni magyar gimnázium és az eperjesi kollégium támogatására, valamint alumnusok egész sorának patronálására költötte. „Habár anyagi helyzete sokkal szerényebb volt, mint egy főnemesé, [...] áldozatkészségével többet tett az evangélikus oktatásügyért, mint korának bármelyik lutheránus főura.”⁷ Patrónusi tevékenységének, valamint „sikeres politikai és szakmai pályájának alapját kiemelkedő műveltsége képezte.”⁸ Jogi és történelmi tudása – könyvtára és levelezése tanúsága szerint – a legmodernebb európai szinten állt, magyar, latin és német nyelvismerete mellett olvasott olaszul, de ismerkedett a francia és a török

¹ A Központi Antikvárium 130. árverésének katalógusa, 2014. 05. 30., Bp., Központi Antikvárium, 2014, 138. tétel.

² Leveleinek részleges kiadása: FABÓ András, *Vitnyédy István levelei 1652–1664, Adalékul a XVII. század politikai és erkölcstörténetéhez*, Pest, Eggenberger, 1871 (Magyar Történelmi Társ., 15). További levelei: JENEI Ferenc, *Witnyédy István ismeretlen levelei = Soproni Szemle*, 20(1966), 169–173; NAGY Levente, *Néhány adat Witnyédy István erdélyi kapcsolataihoz = Századok*, (113) 1999, 1235–1246.

³ BÁN Imre, *A nemesi és protestáns publicisztika = A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. Klaniczay Tibor, Bp., 1964, 275–281; KLANICZAY Tibor, *Zrínyi Miklós*, Bp., Akadémiai, 1964 (Irodalomtörténeti könyvtár, 14), 532–537; HÖRK József, *Muzsaji Witnyédy István = Századok*, 41(1907), 289–320, 400–414, 502–517; PAYR Sándor, *Muzsaji Vitnyédy István soproni prókátor és evangélikus főember*, Különlenyomat a Protestáns Szemle 1905. évfolyamából, Bp., Hornyánszky, 1906. [Továbbiakban: PAYR 1906A]

⁴ KOVÁCS József László, *Vitnyédy István műveltsége = Jelentkezem, Kardok és kulcsok*, 1990–1991, 28–36; SÁRKÖZI Gergely, *Vitnyédy István és az evangélikus oktatásügy = Credo*, 12(2006), 3–16.

⁵ JENEI 1966, i. m. 169.

⁶ SÁRKÖZI 2006, i. m. 3.

⁷ *Uo.*, 11.

⁸ *Uo.*

nyelvvel is. Ráadásul szenvedélyesen gyűjtötte a könyveket. Könyvtárának 540 tételes jegyzékét Klaniczay Tibor szerint Vitnyédy 1670. február 13-án bekövetkezett halála után, a Wesselényi-összeesküvés bukásakor készítették a kamara emberei.⁹ A könyvek nagysága szerinti beosztásra épülő lista a korabeli könyvjegyzékekhez képest ugyan meglehetősen részletes, de valószínűleg gyorsan készült, így a kiadás helye és éve, valamint a nyomdász neve sincs feltüntetve rajta. A jegyzékben többször is előfordul olyan mű, amelyből a tulajdonos két példánnyal is rendelkezett – egyebek mellett a magyar királyság törvénykönyvéből, vagy Istvánffy Miklós magyar históriájából –, tehát a könyvtár legalább 560–570 kötetből állt. Ez a mennyiség a Vitnyédyvel azonos anyagi helyzetű nemesek könyvtárainak sokszorosa, ahogy Sárközi Gergely összehasonlításából kiderül: „A Wesselényi-mozgalom bukása után kivégzett Bónis Ferenc kassai könyvtára 39 kötetet tartalmazott; Nádasdy Ferenc országbíró bizalmasa, a szintén lutheránus Hidvéghy Mihály ügyvéd 74 kötetet birtokolt; Vitnyédy barátjának, a Thököly István szolgálatában álló Keczer Menyhértnek a gyűjteménye 63 könyvből állt.”¹⁰

A könyvtárjegyzékben elsősorban latin nyelvű művek szerepelnek, de emellett 55 német, 14 magyar és 5 olasz nyelvű címet is találunk. Bár a könyvtárát általánosságban többen is értékelték,¹¹ részletes elemzése még várat magára. Első pillantásra is látszik viszont, hogy tartalmában is eltér a kortársakétól. Vitnyédy nem a hagyományos keretek közt építette gyűjteményét, vagyis nem csupán a népszerű és klasszikus jogi és teológiai munkákat gyűjtötte, hanem ennél lényegesen bővebb területen (hadtudomány, politikatudomány, orvostudomány, szótárak) törekedett a legmodernebb irodalom beszerzésére. Könyvei közt „ott találjuk Bonfini, Forgách, Istvánffy, Ráttkay, Magyar István könyveit, továbbá az antik és a külföldi történetírás számos fontos alkotását. Feltűnően nagy számban vannak képviselve az állam-rezon klasszikusai és általában a nagy újkori elméletírók is. Könyvtárának leltárában Machiavelli, Botero, Bodin, Grotius, Boccacini, Ammirato, Campanella, Justus Lipsius, Bacon, Comenius és mások neveire bukkanunk.”¹² Bene Sándor szerint egyenesen „a korabeli Magyarország legjobban felszerelt politikai szakkönyvtáráról van szó, [...] ami alig kevesebb, mint Zrínyi Miklós híres gyűjteménye, de annál sokkal zakirányúbb és modernebb.”¹³ Vitnyédy teológiai érdeklődése sem korlátozódott a maga felekezetének keretei közé: Pázmány Péter, Veresmarti Mihály, Carlo Carfa, Roberto Bellarmino művei csakúgy a könyvszekrényeiben sorakoztak, mint Kálvin *Brotkorbja*, vagy Medgyesi Pál *Praxis pietatis*. Hogy e sokszínű teológiai alapanyagot az országgyűléseken folytatott vallási vitákhoz használta-e az ügyvéd argumentációs bázisként, avagy azért gyűjtötte a katolikus irodalmat is, amiért a calixtinusok munkáit (Cornig, Cellarius és Konrad Horn etikai művei szerepelnek a listán), ti. „a kezdődő magyar ellenállási mozgalomnak alapkérdése volt a katolikus–protestáns együttműködés, a vallási kérdésektől auto-

⁹ A könyvjegyzéket Esze Tamás találta meg OL Kamarai Lymbus ser. III. saec. XVII. fasc. 15–16. B. 2278. jelzet alatt. Lásd KLANICZAY 1964, i. m. 333. Kiadása: *Consignatio Librorum Vitnyediarum = Lesestoffe in Westungarn I, Sopron 1535–1721*, Hrsg. Tibor Grüll, Katalin Keveházi, József László Kovács, Szeged, 1994 (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13/2), 303–316.

¹⁰ SÁRKÓZI 2006, i. m. 5.

¹¹ Legrészletesebben: KOVÁCS 1990–1991, i. m.

¹² KLANICZAY 1964, i. m. 333.

¹³ BENE Sándor, *Az ellenállás hermeneutikája: Egy fejezet a Rákóczi-szabadságharc politikai publicisztikájának történetéből* = „Nem sülyed az emberiség!” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, főszerk. Jankovics József, Bp., MTA ITI, 2007, 1053. <http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Bene.pdf> (Utolsó letöltés: 2016. 04. 25.)

nóm politizálás megvalósítása”,¹⁴ nem tudjuk eldönteni. A lista mindenesetre nem csak politikai és teológiai vonatkozásban impozáns, hanem történettudományi és jogi tekintetben is.

Vitnyédy könyvtárának létrejöttéről nem ír emlékiratában,¹⁵ így – levelezésének e tárgykörben elvégzett tüzetes tanulmányozásáig – egyelőre csak feltételezésekkel élhetünk. Könyvei egy részét talán édesapjától, a Nádasdy-család *supremus familiaris*ától¹⁶ örökölte, emellett leginkább vásárlás révén juthatott az értékes könyvanyaghoz. „A 16–17. századi Magyar Királyságban nem működtek könyvkereskedések, így az a nemesi vásárlóréteg, amely szívesen és sokat olvasott, más beszerzési módszerekhez folyamodott. Miután az országban megforduló vándorkereskedők kínálata nem feltétlenül nekik szólt, ezért ügynökeiket vagy saját alumnusaikat, külföldre tanulni küldött diákjaikat bízták meg vásárlással. Emellett saját maguk vagy megbízott embereik vettek könyveket külföldi utazásaik során vagy – harmadik lehetőségként – kapcsolatot ápoltak nemzetközi könyvkereskedésekkel, nyomdákkal, kiadókkal, és tőlük rendeltek.”¹⁷ Vitnyédy esetében sem zárhatók ki utazásaihoz köthető vásárlások, valamint az is valószínűnek látszik, hogy az általa patronált peregrinus diákok hazahozott könyveivel is gyarapíthatta könyvtárát. Ezen kívül Kovács József László hívja fel a figyelmet a könyvbeszerzésnek arra a sajátos módjára, amikor Zrínyi „főember szolgája” az 1664-es téli (vagy eszéki) hadjárat után hadizsákmányként török könyveket hozott haza.¹⁸

Ami a könyvek elhelyezését, tárolását illeti, abban Vitnyédy minden bizonnyal a méret szerinti elrendezést követte, ezért is lehetett a későbbi összeírás szervezőlve a rétnagyság. Ebben egyébként valószínűleg az általa legjobban ismert két főúri könyvtár, Zrínyi Miklós és Nádasdy Ferenc könyvtárának példája szolgálhatott mintaként, ui. mindkettőben méret szerint rendezték el a könyveket, az alsó polcokra a legnagyobbakat, felülre a legkisebbeket helyezve.¹⁹ Kérdéses, hogy lehetett-e a soproni bibliotékának szakszerű katalógusa. A könyvtár nagyságát, valamint a tulajdonos bibliofil törekvéseit és tudatos könyvtárárpítését tekintve nem csodálkoznánk, ha lett volna ilyen, esetleg erre épült volna a fennmaradt összeírás, annak rövidített változataként. A fennmaradt néhány kötet vizsgálata alapján azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy Vitnyédy könyvtárában a könyveknek sem a kötésen és a gerincen, sem a kötetek belső oldalain nem volt feltüntetett jelzetük.

Nem csupán az elrendezésben követte ugyanakkor Vitnyédy a főúri könyvtárak példáját, de az alumnusai számára nyitott könyvtár funkciójának vállalásával is.²⁰ Monok István szerint a kora újkori arisztokrata udvar művelődési szerepvállalásának – az iskolák és nyomda működtetése, diákok külföldi tanulmányainak támogatása mellett – a nyitott könyvtár fenntartása az egyik legfontosabb feladata.²¹ „A könyvtárnak efféle funkciója még a reformáció öröksége: a 16. században a német

¹⁴ *Uo.*, 1056.

¹⁵ OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 1757, kiadása: PAYR Sándor, *Adalékok a dunántúli protestantizmus történetéhez, Witnyédy emlékirata = Magyar Protestáns egyháztörténeti adattár*, V, Bp., 1906, 70–74. [Továbbiakban: PAYR 1906B]

¹⁶ PAYR 1906A, i. m. 4.

¹⁷ VISKOLCZ Noémi, *A mecénatúra színterei a főúri udvarban, Nádasdy Ferenc könyvtára, Szeged*, Budapest, SZTE, Historica Hungarica Alapítvány, 2013, 51. L. még: MONOK István, *A művelt arisztokrata, A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*, Bp., Eger, Kossuth, EKF, 2012 [Kulturális örökség], 24–27.

¹⁸ Eperjesi alumnusának, Ensel Jánosnak írja 1664 márciusának elején: „ha elmenetelem előtt kértél volna, lehetett volna részed az aranyos könyvekben, én olyat nem hoztam, hanem török könyveket.” Idézi: KOVÁCS 1990–1991, i. m. 30.

¹⁹ Zrínyi könyvtáráról l. *A Bibliotheca Zriniana, Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrínyi: Ein Beitrag zur Zrínyi-Literatur*, Wien, 1893, 35–36; Nádasdyéről: VISKOLCZ 2013, i. m. 76.

²⁰ KOVÁCS 1990–1991, i. m. 31.

²¹ MONOK 2012, i. m. 20–21, 272–278.

fejedelemségekben a nemesi udvarok a hitviták központjává váltak, s az intenzív-vibráló szellemi élethez a könyvtárak biztosították a megfelelő tudományos háttérrel, a teológiai kérdésekben való jártassághoz pedig a szükséges forrásokat.”²² A soproni prókátor tehát nem csupán főúri mértékű anyagi áldozatot hozott az evangélikus oktatásügy érdekében, de a főúri udvari mecenatúrának ezt az elemét is felvállalta. Szent György utcai palotája kisebb kulturális központ lehetett, két-három íródeák és az egyetemi tanulmányaik előtt álló ifjak is folyamatosan élvezték a ház kényelmét,²³ s ezzel együtt a könyvtár nyújtotta lehetőségeket.

Vitnyédy István halála után viszont még az eddigieknél is kevesebbet tudunk bibliotékája soráról. Payr Sándor Pauler Gyula nyomán leírja, hogy már egy héttel február 23-án megrendezett temetése előtt parancsot kapott a soproni tanács I. Lipóttól, hogy a Wesselényi és társai elleni adatgyűjtés keretében az örökké nyugtalan ügyvéd „összes iratait [...] amelyeket csak ládákban vagy szekrényekben elhelyezve találnak, pecsételjék le, vegyék zár alá és senkinek ki ne adják, míg megbízható embertől újabb parancsot nem vesznek.”²⁴ Vitnyédy fiai azonban – nemesi jogaikra hivatkozva – három alkalommal is visszautasították a városi tanács lepecsételési szándékát, miközben Payr szerint a családnak elegendő ideje lehetett arra, hogy a kompromittáló iratokat eltüntessék, s ne lehessen Vitnyédy leveleiből további bizonyítékokat gyűjteni a saját hűtlenségi peréhez.²⁵ A témával legrészletesebben foglalkozó Kovács József László úgy értelmezi Payr leírását a foglалás sikertelenségéről, valamint Vitnyédy emlékkönyvének vonatkozó részét, hogy az örökösök „jajaikat megvédelmezték”,²⁶ és ezzel le is zárja a könyvtár történetének ismertetését. Kérdés marad tehát, hogy mi történhetett a jelentős mennyiségű könyvvel. A pozsonyi rendkívüli törvényszék 1671. június 18-án kimondott ítéletében még az anyai vagyont is elvette az örökösöktől, tehát kimondta, hogy „a fiskusra kell szállni annak is.”²⁷ A fiúk számíthattak e gyászos végkimenetelre, hiszen a hűtlenségi per megkezdése előtt eladták Vitnyédy soproni házát a városnak,²⁸ ám később hiába követtek el mindent, hogy konfiskált jajaikat királyi kegyelemből visszakapják, „csak annyit tudtak elérni, hogy a királyi kamara atyjok javait Sopron városának oly feltétellel adta ki, hogy azokból a nagyszámú hitelezőket kielégítse s a fennmaradt összeget számolja el.”²⁹ Hogy a könyvtárat is lefoglalták volna, arról nem szólnak a források, de arról sem, hogy a három testvér szétosztotta volna egymás közt a könyveket. Payr Sándor mindössze annyit közöl, hogy 1906-ban még Vitnyédy Sándor földbirtokos őrizte Rempeshollóson a családi levéltárat,³⁰ de a könyvtárról nem ad hírt.

Eddig mindössze két Vitnyédy-bejegyzéssel ellátott kötetről volt konkrét tudomásunk, ami igen elenyésző az 570 darabból álló gyűjtemény tükrében. Az elsőről, Zrínyi Miklós *Adriai tengernek Syrenája* editio princepséről, amelyet ma a Debreceni Egyetemi Könyvtárban őriznek, Bán Imre számolt be. Ennek címlapján a Boldogkő-Váraljai Könyvtár, azaz a Károlyiak könyvtárának pecsétje található. „A pecsét, illetve a díszjel alatt két oldalon a Steph: Wyttnedij (vagy y) mpr

²² MILDE, Wolfgang, *Die Wolfenbütteler „Liberey-Ordnung” des Herzogs Julius von 1572*, Wolfenbütteler Beiträge, 1972, 121–139, itt 122–123, idézi VISKOLCZ 2013, i. m. 85.

²³ SÁRKÓZI 2006, i. m. 8.

²⁴ PAYR 1906A, i. m. 74.

²⁵ *Uo.*, 76.

²⁶ „Post multas hinc inde suspectas occupatorum Nostrorum Bonorum recuperandorum gratia peregrinationes – fato Divino – post constantissimum per duos fere Anno continuatum...” Idézi KOVÁCS 1990–1991, i. m. 31.

²⁷ PAULER Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése: 1664–1671*, Bp., 1876, II, 318, 371; A Vitnyédy elleni ítéletet kiadta: PAYR 1906B, i. m. 74–78.

²⁸ PAYR 1906A, i. m. 77.

²⁹ *Uo.*, 78.

³⁰ *Uo.*, 80.

lehúzással. A Vitnyédy félreérthetetlen, csak a W után y olvasandó, az n után pedig a 17. században megszokott e következik. Semmi kétség, hogy a debreceni példány a Vitnyédy család birtokában volt.”³¹ Ezt a kötetet Vitnyédy 1658-ban kölcsönadta Barkóczy Ferencnek,³² de a *Consignatio* tanúsága szerint nem került vissza Sopronba, legalábbis az összeírásban már nem szerepel.

A második műről Kovács József Lászlótól értesülhetünk először. Ő tette közzé, hogy „Grüll Tibor, a soproni Berzsényi Gimnázium könyvtárosa a soproni Evangélikus Konvent Könyvtára (korábban Ev. Líceum könyvtára teológiai állománya) possessor-feldolgozása során megtalálta *Reginonis Prvmiensis de disciplina ecclesiastica veterum...*, Helmstadt, 1659 címlapján (Lc 292) a Steph: Wyttniedij tulajdonbejegyzést. A kötet korábban kerülhetett az evangélikus gimnázium tulajdonába, még Vitnyédy ajándékaként. Ezért nem is szerepel a *Consignatio Librorum* kötetek között.”³³

Tekintettel arra, hogy tehát mindössze két ismert kötetről beszélhettünk eddig, örömmel számolunk be a Vitnyédy-gyűjtemény most felbukkant újabb három darabjáról, akkor is, ha egyik sem az olyan yira nagy érdeklődéssel várt, ismeretlen magyar nyelvű politikai röpirat, mint a *Magyar Orszagnak állapotjáról tanaczzas* vagy a *Posonból kirepült Bagoly*.³⁴

Az árverésen szereplő, címlapjának verzóján *Steph: Wyttniedij mpr* bejegyzéssel ellátott, viseletes félbőr kötésben lévő kiadvány nem meglepő módon éppen Werbőczy István *Tripartitum*ának első német nyelvű, folio méretű, 1599-es bécsi kiadása, melynek fordítását Wagner Ágoston jogtudományi doktorjelölt készítette, aki Pozsony ügyeinek intézőjeként művét a város tanácsának ajánlotta.³⁵ Természetes, hogy Vitnyédynek ügyvédi praxisa miatt több nyelven is megvolt a magyarországi szokásjog kézikönyve – a *Consignatio*ban a folio méretű kiadványok közt erre a Wagner-féle kiadásra *Augustini Vagneri Tripartitum deutsch* címmel találhatunk rá³⁶ –, amelyet Werbőczy István az országgyűlés sürgetésére és II. Ulászló király felkérésére foglalt írásba, majd az 1514-es országgyűlésen mutatott be. A jogösszefoglalásként, tudományos műként és tankönyvként is használható mű ugyan nem emelkedett törvényerőre, de 1848-ig használták.³⁷ Mivel a korban „a magyarországi jogművelés nagyobb részt a Werbőczy István-féle *Tripartitum* megismerésében és kommentálásában merült ki. [...] A jogtudó és alkalmazó értelmisége és tudása elsorvadt vagy hozzásimult az alsóbb szinteken jogászokodó praktikusokéhoz”,³⁸ mindenképp megjegyzendő, hogy Vitnyédy könyvtárának teljes jogi anyaga ennél jóval magasabb szintű felkészültségről tanúskodik. A könyv előző tulajdonosát sajnos nem sikerült azonosítani, de 17. századi volt, bejegyzésének írásképe alapján: „Ex Libris Casparis Picae mpr.” Ezt a bejegyzést Vitnyédy áthúzta.

³¹ KOVÁCS Sándor Iván, *Utószó az Adriai tengernek Syrenaiahoz* = Groff ZRINI Miklos, *Adriai tengernek Syrenaia*, Bp., Akadémiai–Helikon, 1981, 79. jegyzet.

³² FABÓ 1871, i. m. 168.

³³ KOVÁCS 1990–1991, i. m. 35–36, 14. jegyzet.

³⁴ *Consignatio* 1994, i. m. 308, 315.

³⁵ *Decretvm Oder Tripartitvm Opvs Der LandtsRechten unnd Gewonheiten des Hochlöblichen Königreichs Hungern Durch Stephanvm de Werbevtz In Lateinischer Sprach beschrieben. An jetzo aber der Hochberümbten Teutschen Nation zu guetem auss demLatein ins Teutsch trewlicht vertirt unnd gebracht Durch Avgvstinvm Wagnervm Villseccens. I. V. Candidat & inclytæ Reip. Poson. Hung. caus Direct &c.*, Wienn, Leonhart Formica, 1599; Apponyi Hung. 642.; RMK III 933.; VD16 ZV 20542.

³⁶ *Consignatio* 1994, i. m. 305.

³⁷ *A Központi Antikvárium* 2014, i. m. 138. tétel.

³⁸ VISKOLCZ 2013, i. m. 150, l. még: MEZEY Barna, *Jogtudomány = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, VII., Főszerk. Köszeghy Péter, 2007, 165–167.

A másik kötet – Johannes Sleidanus *De statu religionis et reipublicae Carolo Quinto Caesare Commentarii* című, először 1555-ben, Strassburgban megjelent reformáció-története³⁹ – sem tartozik a ritka darabok közé, sőt a 17. századi Magyarország magán- és főúri könyvtárainak szinte mindegyikében megtalálható volt.⁴⁰ Johannes Sleidanus (1506/1508–1556), avagy Johannes Philippson von Schleiden, történétíró, jogász és diplomata, Johannes Sturm közvetítésével lett 1536-tól a párizsi püspök, Jean du Bellay (1492–1560) titkára. Az I. Ferenc udvarának legbefolyásosabb személyiségei közé tartozó, művészetpártoló és Habsburg-ellenes du Bellay az egyházi reformok híve volt, akinek egyik fő célja V. Károly hatalmának megdöntése, mégpedig a francia korona és a német protestánsok közt létrehozandó szövetség segítségével. Sleidanus ennek kialakításán fáradozva sokat utazott, miközben a hágai hitvitán megismerkedett későbbi támogatóival, Martin Bucerrel és Jakob Sturmmal, s részt vett az 1541-es regensburgi, valamint az 1544-es speyeri birodalmi gyűlésen. Hamarosán ismert publicista lett: két nyomtatásban megjelent beszéde közül az egyik a birodalmi rendekhez, a másik a császárhoz szólt. Eközben 1537-ben kiadta a francia történétíró, Jean Froissart munkáinak latin nyelvű feldolgozását, valamint 1545–48-ban Philippe de Commines *Memoárjait*, a százéves háború után újjászerveződő francia monarchia két kulcsfontosságú politikátörténeti művét. Amikor 1544-ben a crépy béke után du Bellay szövetségi elképzelései meghiúsultak, Sleidanus kénytelen volt áttelepülni Strassburgba. Az ottani barátai, Bucer és a Sturm testvérek elintézték, hogy a schmalkaldeni szövetség diplomataként alkalmazza, valamint megbízta a reformáció hivatalos történetének megírásával. Ehhez minden fellelhető dokumentációt, forrásanyagot a rendelkezésére bocsátottak. Az írással párhuzamosan diplomáciai feladatokat is vállalt, például 1545 augusztusától decemberig Angliában tartózkodva közvetítői szerepet játszott a francia–angol béketárgyalásokban. A schmalkaldeni háború (1546–47) végkimenetelére azonban megfosztotta Sleidanust a biztos kenyérkeresettől. Szorult helyzetéből házasságkötése révén sikerült kimenekülnie, felesége családja ugyanis belépőt jelentett Sleidanus számára Strassburg vezető köreiből, s visszatérést a diplomáciai tevékenységhez, immár a város megbízásából. Munkájából kifolyólag részt vett olyan fontos eseményeken, mint például az 1551–52-ben lezajlott trentói zsinat, de egyúttal folytatta a reformáció történetéről szóló művét is, amely végül 1555-ben jelent meg. Az eredetileg latin nyelvű munka politikai és vallási szempontok mentén mutatja be az V. Károly uralkodása alatti történéseket, a reformáció elterjedésének folyamatát. „Sleidanus 25 fejezetben (a 26. már csak a halála után, a jegyzeteiből lett összeszerkesztve) dolgozza fel az 1517–1555 közötti éveket, ahogy az előszóban kifejezte, egyetlen szempont vezérelte ebben, az igazság. Hogy ennek megfelelően, két forrásból merített, egyrészt a kortársak beszámolóiból, például Luthertől levél útján kérte el a reformáció megindulásának dokumentumait, másrészt személyes tapasztalatokból, hiszen maga is tanúja volt a történelmi eseményeknek [...] A könyvet elsősorban tudósoknak és politikusoknak szánta, első olvasói és bírálói közé Sturm és Pietro Paolo

³⁹ A Sleidanusról és a műről szóló összefoglalás SÜSSMANN, Johannes, *Sleidan, Johann = Neue Deutsche Biographie*, Band 24, Duncker & Humblot, Berlin, 2010, 499. (<http://www.deutsche-biographie.de/pnd118748440.html>) alapján készült. (Utolsó letöltés 2016. 04. 25.) L. még: KESS, Alexandra, *Johann Sleidan and the Protestant vision of history*, Aldershot, Ashgate, 2008.

⁴⁰ A kötetek aktív használatáról vö.: KEVEHÁZI Katalin, MONOK István, *Egy Sleidanus-kötet története, Adalék Lőcse művelődéstörténete és a tizenötéves háború eseményeihez = Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum XXV*, Szeged, 1988, 151; 163. – Sleidanus történeti munkája természetesen megvolt a Rákócziaknak (MONOK István, *A Rákóczi-család könyvtárai 1588–1660*, Szeged, Sriptum, 1996 [A Kárpát-Medence Koraújkori Könyvtárai, 1], 58; a Nádasdyaknak [VÍSKOLCZ 2013, i. m. 211]), de elég fellapozni az *Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* sorozat magánkönyvtárakat közlétező kötetének névmutatóját, hogy lássuk hallatlan népszerűségét.

Vergelio tartoztak...⁴¹ A mű fogadtatására jellemző, hogy – annak ellenére, hogy indexre került 1559-ben, majd 1564-ben is – hamarosan több tucatszor jelent meg (különböző fordításokban is), és villámgyorsan elterjedt Európa-szerte. (Angolul például már alig öt év múlva olvasható volt.) A *Commentariū*t egy generációnyi idő elteltével máris a reformáció történetének legmértékadóbb ábrázolásaként tartották számon, amely dokumentarista, hiszen kortárs tanú tollából származik, objektív, mert minden részrehajló ítéletalkotást elkerül, metodikailag pedig úttörő, hiszen az egykorú írásos forrásanyag tömegére támaszkodik, ráadásul ezek a források senki számára nem válhattak volna hozzáférhetővé, ha itt nincsenek publikálva.

A *Tripartitum*hoz hasonlóan nem meglepő, hogy Vitnyédynek több különböző kiadásban is megvolt ez a jelentős magyarországi recepcióval rendelkező munka.⁴² A *Consignatioban* két helyen is szerepel: In Folio: *Johannis Sleidani de Statu Religionis et Reipubl(icae) Commentarii*,⁴³ és In Octavo Majore et Minori: *Johannis Sleidani de Statu Religionis et Reipubl(icae) Tomi IV distincti*.⁴⁴ A konkrét kötet Vitnyédy jellegzetes kézjegyével egy nagy nyolcadrét formájú, 1610-es, Frankfurt am Mainban, Johann Theobald Schönwetternél megjelent, latin nyelvű kiadás, mely 19. századi egész bőr kötésben maradt ránk. Ez nem azonos a *Consignatioban* feltüntetett folio méretű, sem a négy kötethez kötött kiadással, ám ugyanaz a kéz írta bele a possessorbejegyzést, mint az összeírásban feltüntetett *Tripartitumba*, ezért valószínűsíthető, hogy nem az ifjabb Vitnyédy István könyvével van dolgunk, hanem az idősebbével.

Sajnos e két újonnan előkerült Vitnyédy-kötet nem tartalmaz olyan egyéb possessorbejegyzéseket, amelyekből a könyvtár vagy akár csak a két könyv történetére következtetni lehetne. Legutóbbi állomásukról annyi tudható, hogy az aukción bemutatott *Tripartitum* budapesti magántulajdonból származik, és ott is maradt, míg Sleidanus művét közvetlen vétel útján szerezte meg a Központi Antikvárium.

A harmadik Vitnyédy-manupropriával ellátott kötet megtalálásáért és leírásáért Oláh Róbertet, a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára munkatársát, az információ közvetítéséért pedig Monok Istvánt illeti köszönet, aki röviddel a kézirat lezárása előtt jutatta el hozzám a hírt, hogy Ráttkay György (1612–1666) zágrábi kanonok 1652-ben Bécsben, Kosmerovius Máténál megjelent *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* című⁴⁵ reprezentatív, Subarics György metszeteivel díszített történeti munkájának egy a TtREK Nagykönyvtárában őrzött példánya is főhősünk könyvtárát gyarapította.

A zöld megkötőszalagok nyomát viselő pergamenkötésben lévő, folio méretű kötet címlapján a jellegzetes kézírásos *Steph: Wyttniedij mp.*, valamint a *Másodlat a M. N. Muzeumi Székh. Orsz. Könyvtárból* feliratú pecsét szerepel. Az előzéklapon a *Bibliothecae Hung. Jankovichianae. E. ord. 13.*, illetve a *B. Hist. S. Hist. Civil.* bejegyzés található, ami a mű Jankovich-könyvtáron belüli besorolására utal.

Az első kérdés, hogy a kötet hogyan jutott Vitnyédytől Jankovich Miklóshoz? Konkrét adatok híján Berlász Jenő Jankovich gyűjtési módszereiről szóló leírásához kell fordulnunk, miszerint Jankovich „A századfordulóig továbbra is elsősorban tudós-jellegű magánkönyvtárak után fürkészett. Elsőrangú vásárlási területe még jó ideig a Felvidék volt. [...] E vidék ui. – kívül esvén a török hódoltság – többé-kevésbé fenntartotta a középkori Magyarország szellemi és művészeti örök-

⁴¹ VISKOLCZ 2013, i. m. 211.

⁴² *Consignatio* 1994, i. m. 303.

⁴³ *Uo.*, 308.

⁴⁴ *Uo.*, 303; 308.

⁴⁵ RÁTTKAY György, *Memoria regum, et banorum, Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, inchoata ab origine sua, et usq(ue) ad praesentem annum M.DC.LII. deducta*, Viennae Austriae, ex officina typographica Matthaei Cosmeroviii, 1652; RMK III. 1794; VD17 23:294384G.

ségét, itt tehát sikerrel lehetett kódexekre, könyvritkaságokra és egyéb régiségekre bukkanni. Megkönnyítette a kutatást az is, hogy a 18. század korábbi évtizedeiben némely tudós evangélikus lelkészek és tanárok, úgyszintén amatőrök, már rengeteg hányódó, lappangó értéket összeszedtek és magángyűjteményükben őrizgettek. Jankovich tehát figyelmét elsősorban ezeknek, az őt megelőző gyűjtőknek tékáira fordította.⁴⁶ Elképzelhető, hogy valamelyik evangélikus lelkészen keresztül kerülhetett e becses darab a nagy könyvgyűjtő tulajdonába.

A kötet aztán 1838-ban, Jankovich első gyűjteményével vált a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának tulajdonává. Innen valamikor a 20. század elején kerülhetett ki, ugyanis az OSZK-nak ezzel együtt öt példánya volt a műből. Bár az egykori Vitnyédy-kötetből hiányzik a rézmetszetes diszcímlap, ma már mégsem érthető, hogy miért éppen azt a darabot juttatták főlöspéldányként a debreceni bibliotékának (ha egyenesen oda került, és nem valamelyik központi elosztóba), amelynek két ilyen neves possessora is volt.

Érthető ellenben, hogy a TtREK Nagykönyvtárában ma az Rmk 962 jelzeten található kötet szerepel Vitnyédy könyvjegyzékében – *Memoria Regum et Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* címmel⁴⁷ –, hiszen Ráttkay György műve a Zrínyi-fivérek költségén, Zrínyi Miklósnak és Péternek ajánlva jelent meg. Bár a horvát história első és eredeti és teljes feldolgozásában benne van a türelmetlen ellenreformációs hangütés, de „Ráttkay mind munkájának politikai célzatát, mind személyiségének, szellemi habitusának alapvonásait tekintve Zrínyi Miklós közeli munkatársa, [...] s egy új életre kelő műfaj, a nemzeti »Florus« első közép-európai honosítója. Művében ott vannak egy olyan, a Magyar Királyság országait és a térség kisállamait új közjogi alapon egyesíteni kívánó konföderációs elképzelésnek a csirái, amely majd a hatvanas évek magyar–horvát főúri összeesküvése során érik politikai szándékká...”⁴⁸ Ennek támogatásában pedig Vitnyédy is messzemenően osztozott.

Itt mondok köszönetet az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára nevében Bálinger Bélának, aki a Sleidanus-kötet⁴⁹ nagylelkűen gyűjteményünknek adományozta, s annyi-
val is nagyban segítette munkánkat, hogy Vitnyédy Werbőczy-példányát tüzetesebb tanulmányozásra rendelkezésükre bocsátotta. Köszönöm továbbá Perger Péternek, aki felhívta figyelmünket az aukciós katalógusban nem szereplő Sleidanus-kötetre, valamint Oláh Róbernek és Monok Istvánnak, akiktől a harmadik kötet adatai származnak.

VARGA BERNADETT

⁴⁶ BERLÁSZ Jenő, *Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*, 1970–1971, Bp., 1973, 115.

⁴⁷ *Consignatio* 1994, i. m. 305.

⁴⁸ BENE Sándor, *Egy kanonok három királysága, Ráttkay György horvát históriája*, Bp., Argumentum (Irodalomtörténeti füzetek, 148), 2000, 185.

⁴⁹ Jelzete App. R. 532.